

A. Raportul ființial dintre cuvânt și tăcere

În general, oamenii concep cunoașterea și comunicarea ca o funcție prin excelență a cuvântului. Poetul Stefan George proclamă cu convingere: *“Nu-i nici un lucru unde nu-i cuvânt”* (*Das Wort: Cuvântul*) iar filosoful Martin Heidegger afirmă la fel de tranșant că el, *“cuvântul este acel ceva care ține și menține un lucru în ființa sa”* (*Unterwegs zur Sprache*, „*Das Wort*”: *Pe drumul spre vorbire*, „*Cuvântul*”). Într-adevăr, cuvântul are capacitatea și meritul de a preciza, fixa și încadra actul cunoașterii. Dar tocmai prin aceasta el își dezvăluie și limitele sale. Întrucât precizează, el și restrânge, circumscrie și limitează. Poetul român Nichita Stănescu o exprimă astfel: *“Orice cuvânt este un sfârșit, / Orice cuvânt din orice limbă este un strigăt de moarte”* (N. Stănescu, *A inventa o floare*).

Atât sub raport existențial, cât și artistic, filosofic și teologic, cuvântul totdeauna limitează. Cuvântul uman se mișcă, acționează și este eficient în spații comune, el nu are acces de fapt în abisurile cunoașterii și în infinitul existenței. Acele realități și dimensiuni sunt mai presus de cuvântul uman, pentru că se dovedesc inexprimabile prin el, indicibile. Dacă prin cuvinte reușim să exprimăm realitățile comune, limitate, prin aceasta ele *“ne atrag în îngustimile lor făcute pentru lucrurile mărginite ale lumii dinafară”*.¹

¹ Dumitru Stăniloae, nota 58 la Calist și Ignatie Xantopol, “Cele 100 capete ...”, în “Filocalia”, vol 8, Editura Institutului biblic al B.O.R., București, 1979, p. 51

Cuvântul realizează, este adevărat, nu numai cunoașterea ci și relația și comunicarea între persoane; totuși, împărtășirea ființială este mult mai mult decât cuvântul.

Cuvântul se dovedește deficitar și slab chiar și numai prin simplul fapt că orice cuvânt poate fi anulat prin alt cuvânt, prin negație: “*Cuvintele, lașele / ele singure se ucid pe ele, / numai ele se pot nega pe ele însele, / numai ele, neliniștitele, / se neagă tot timpul unele pe altele*” (N. Stănescu, *Împotriva cuvintelor*). Prin însăși ființa sa, cuvântul uman este convenție și teorie, astfel că oricât de real și puternic ar fi, nu domină și nu angajează toată ființa: “*Cuvântul / va trage doar / după el, alte cuvinte / fraza – o frază*” (Ingeborg Bachmann, *Ihr, Wörter: Cuvinte, voi*).

Dacă cuvântul închide, prin precizare și limitare, tăcerea deschide și dezmărginește. Tăcerea nu e un simplu gol, ci e “golul” care sună foarte plin, e “golul” plin de sens. Acolo unde cuvântul nu mai are acces, pătrunde tăcerea. Realitățile ultime ale lumii și cunoașterii sunt inefabile, pentru că “*nu avem cuvinte pentru a exprima sau defini un mister atât de bogat, deoarece despre el ar fi înfinit de multe lucruri de spus, imens de multe de sugerat, interminabil de multe de povestit*”.² Plenitudinea existenței și cunoașterea totală depășesc puterea și funcția cuvântului, astfel că “*inefabilitatea și indicibilitatea se înfășoară una pe cealaltă cu tăcere*”.³

² Vladimir Jankélévitch, *La mort*, première partie, I, 5, Editions Flammarion, Paris, 1977; trad. rom. „*Tratat despre moarte*”, Editura Amarcord, Timișoara, 2000, p. 80

³ Ibidem

Dar aceasta nu înseamnă că realitățile ultime sunt inaccesibile. Ele sunt inaccesibile numai cuvântului; prin aceasta se și evidențiază sărăcia și slăbiciunea filosofiei - care se exprimă numai prin cuvânt - și eminența artei și a teologiei, care au și alte mijloace: intuiția și inspirația sunt forțe ale spiritului uman care, deși tăcute, sunt reale, extrem de puternice și eficiente. Cunoașterea mistică, de exemplu, atinge Realitatea Supremă, dar tocmai prin părăsirea cuvântului și zborul spiritului în tăcere: *“Buna cauză a tuturor este mult grăitoare și scurt grăitoare și totodată negrăitoare, ca una ce nu are nici cuvânt, nici înțeles, deoarece se află în mod supraființial, mai presus de toate și e descoperită și cu adevărat arătată numai celor ce străbat toate cele sfinte și curate și au depășit tot urcușul tuturor culmilor sfinte și toate luminile dumnezeiești și au părăsit toate ecurile și cuvintele cerești și au pătruns în întunericul unde este cu adevărat, cum zic Scripturile, Cel ce e dincolo de toate”*.⁴

În raportul ființial cuvânt-tăcere, prima idee sau impresie este aceea că tăcerea reprezintă golul iar cuvântul e plinul. Impresia e grăbită și înșelătoare. Experiența ne arată că de multe ori cuvintele pot fi goale iar tăcerile pot fi nu numai pline ci chiar depășind cuvintele cele mai pline: *“Rabinul Menzel îi adună pe discipoli alături de el și tace în timp ce noaptea se scurge. În zori, se ridică și spune: «Fericit cel ce știe că Unul este unu și unic ... Tăcerea este bună, chiar dacă este goală; cuvintele, nu: dacă sunt*

⁴ Sf. Dionisie Areopagitul, *Theologia mystica*, I,3, trad. rom., în “Opere complete”, Editura Paideia, București, 1996, p. 247-248

goale, așa rămân»”.⁵ Tăcerea nu este un “gol” care nu spune nimic, ci e sensul existențelor care, prin rațiunile lor, “vorbesc” și chiar strigă: “*Nu auziți această voce cumplită care urlă de jur împrejur la orizont și care de obicei se numește tăcere?*”⁶

Tăcerea se dovedește suverană și prioritară cuvântului, pentru că ea cuprinde cuvântul și nu cuvântul tăcerea. Esența și miezul ființei nu sunt accesibile cuvântului uman; cuvântul numai o înconjoară, încercând s-o numească: “*Sămânța este sacră, cum vă zic! / Cuvintele în jurul ei sunt un nimic!*” (Nichita Stănescu, *Ars Poetica*). Tăcerea este mediul vital, susținător al cuvântului; între cuvinte locuiește totdeauna tăcerea semnificativă, pentru că numai prin ea își găsește cuvântul spațiu și sens: “*Tăcerea grea, dintre cuvinte, care / ritmând, înaintează totodată*” (Rainer Maria Rilke, *Les Quatrains Valaisans*, 28: *Catrenele din Valaisans*). Tăcerea susține cuvântul și nu cuvântul tăcerea.

Tăcerea este primordială și se arată prioritară față de cuvânt pentru că este anterioară cuvântului. Orice cuvânt se naște din tăcere și are nevoie de ea; tăcerea este însă suverană, neavând nevoie de cuvânt. Din Tăcerea Primordială – *Das Urschweigen* – s-a născut Cuvântul, ea este izvorul din care au țâșnit apele existențelor și luminile sensurilor, exprimate prin cuvânt: “*ghețarul supremei tăceri constituie sursa efuziunilor nesecate. În același*

⁵ Elie Wiesel, *Contre la mélancolie*, Paris, Seuil, 1981, p. 207, apud David Le Breton, *Du silence*, Editions Métailié, Paris, 1997, trad. rom. „*Despre tăcere*”, Editura All, București, 2001, p. 226

⁶ Georg Buchner, *Lenz*, Paris, Chambon, 1991, p. 57, apud D. Le Breton, *op.cit.*, p. 248

*mod, dar cu alte imagini, inefabilul e obiectul unei intuiții mute; raționamentele locvace se adună și în cele din urmă se opresc în focarul punctual, foarte arzător și foarte înghețat deopotrivă, al luminii obscure; dar omul, redus la tăcere de către densitatea și intensitatea însăși a acestei intuiții, arde de nerăbdare să vorbească și să cânte; căci intuiția trans-discursivă este posibilitatea de a vorbi la infinit”.*⁷ Tăcerea primordială nu este neant sau gol; ea nu este nici impersonală ci personală, adică Sens și Conștiință, întrucât a putut naște sensul și conștiința cuvântului. Numai datorită absolutului și inefabilității ei o numim Tăcere, ca realitate absolută, necuprinsă ca o pustie: “*La început a fost pustia / Și în pustie era vânt / Și-n vânt ardea ascuns cuvântul / Și în cuvânt era pământ / Pământul nu era decât / Un trandafir în miez de noapte / Pe crucea liniștii uitat / Iubind lumina de departe*” (Ioan Alexandru, *Origine*).

Chiar și în raportul dintre oameni, în care comunicarea și comuniunea par apanajul cuvântului, tăcerea este de fapt prioritară și cuprinzătoare. Apelul către semen se naște din tăcere și are sens numai prin semnificația precisă a unei anumite tăceri care-l înconjoară: “*Apelul vorbește în modul neobișnuit al tăcerii. Și aceasta numai pentru că el nu îl cheamă pe cel interpelat spre vorba publică a impersonalului «se», ci îndeamnă tocmai la revenirea către tăcerea care păstrează puțința – de-a-fi existentă*”.⁸ Cuvântul se

⁷ V. Jankélévitch, *op.cit.*, p. 82

⁸ Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, § 57, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1980, p.277: “Der Ruf redet im unheimlichen Modus des Schweigens. Und dergestalt nur darum, weil der Ruf

dovedește astfel o chemare din tăcere, un drum de la tăcere la tăcere.

Tăcerea este izvorul cuvântului, pentru că este Existența Absolută ca izvor al tuturor existențelor: “*Fu primul Tău cuvânt: Lumină - / și timpul se născu. Mult ai tăcut /*” (R.M. Rilke, *Dein allererstes Wort war: Licht : Fu primul Tău cuvânt: Lumină*, în „Das Stundenbuch”, I). Originea lumii și a sensurilor ei este o dialectică tăcere-cuvânt, Principiul existenței fiind El însuși suprem paradox tăcere-cuvânt: “*Domnul oricui îi cuvântă, cât încă / nu l-a creat, și din noaptea adâncă / l-aduce tăcând ...!*” (Rilke, *Gott spricht zu jedem nur, eh er ihn macht: Domnul oricui îi cuvântă*, în „Das Stundenbuch”, I: Das Buch vom mönchischen Leben).

Tăcerea este mediul și limbajul ființei, fiind limbajul primordial. Ea presupune și conține în sine toate cuvintele posibile, este rezerva lor infinită. În acest fel, tăcerea este limbajul suprem, limbajul lui Dumnezeu: “*Verbul e tăcerea lui Dumnezeu. Cuvântul Domnului e tăcere. Tainicul cuvânt de iubire al lui Dumnezeu nu poate fi altceva decât tăcerea*”.⁹ Din punct de vedere teologic, raportul ființial dintre Tăcere și Cuvânt este limpede și indubitabil, fiind legătura ființială între Dumnezeu Tatăl - Tăcerea Primordială ca Principiu Suprem - și Logosul-Cuvânt care-și ia naștere din El (adică însuși Fiul Lui), așa

den Angerufenen nicht in das öffentliche Gerede des Man hinein -, sondern aus diesem zurückruft in die Verschwiegenheit des existenten Seinkönnens”.

⁹ Jean-François Thomas, *Simone Weil – Edith Stein, Malheur et souffrance*, Namur, 1992, trad.rom., „*Nefericire și suferință*”, Editura Ars Longa, Iași, 1996, p. 133

cum afirmă Sfântul Ignatie Teoforul: “*Unul este Dumnezeu, Care s-a arătat prin Iisus Hristos, Fiul Lui, Care este Cuvântul Lui ieșit din tăcere*”.¹⁰ Dar este semnificativ că nu numai teologia ci și filosofia vede raportul ființial dintre cuvânt și tăcere tot ca un raport etern în sânul Existenței Supreme, în care amândouă coexistă din eternitate dar totuși Tăcerea naște Cuvântul și nu invers. Astfel, Simone Weil, printr-o intuiție “*nici teologică, nici spirituală, ci (care) provine dintr-o percepție antropologică*”¹¹, leagă strigătul Fiului pe Cruce de tăcerea Tatălui, deducând de aici că tăcerea este raportul ființial și modul propriu de exprimare a Tatălui față de Fiul. Raportul ființial tăcere-cuvânt este așadar raportul ființial fundamental, raportul primordial al existenței, coexistând din eternitate într-un Paradox suprem în care Tăcerea naște mereu Cuvântul (fiind principiul și izvorul lui) iar Cuvântul descoperă la nesfârșit infinitele sensuri și bogății ale Tăcerii Supreme. Acest raport primordial și paradoxal își are analogie și în persoana umană, care experimentează conceperea și producerea cuvântului în suflet ca o naștere a graiului sonor din tăcerea spiritului care cugetă.¹²

Raportul ființial dintre cuvânt și tăcere este, așadar, dintru început paradoxal și rămâne astfel în eternitate:

¹⁰ Sf. Ignatie al Antiohiei, *Epistola către Magnesieni VIII*, trad. rom. în colecția “Părinți și scriitori bisericești”, nr. 1, Editura Institutului Biblic al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 167

¹¹ Jean-François Thomas, *op.cit.*, trad. cit., p. cit.

¹² Inț. Sol. 18,14; vezi și Meister Eckehart, *Deutsche Predigten und Traktate*, 57: “Dum medium silentium tenerent omnia”, Diogenes Taschenbuch, München, 1979, pp. 415-424

tăcerea nu există fără cuvânt și cuvântul nu există fără tăcere dar tăcerea naște cuvântul, existența însăși nefiind altceva decât actul maxim-expansiv al relației și comuniunii dintre Tăcere și Cuvânt. Drumul de la intenția creațională la actul efectiv este cuvânt, adică este legătura între tăcerea pre-creațională și tăcerea post-creațională.

Tăcerea este nu numai matricea, pânțelele născător și principiul cuvântului. Ea nu este numai condiția existențială și modul suprem al ființei ci este chiar partea cea mai adevărată și mai grea a ființei. Cuvântul descrie doar suprafața ființei - asemenea vârfului aisbergului - dar restul dominant și copleșitor al ființei și realității rămâne tăcut, bănuț și de fapt necunoscut. Ultimele cuvinte ale lui Hamlet, eroul shakespearian, sunt: *“The rest is silence!”* („Restul e tăcere”!). Dar “restul” e totul, e toată existența. “Restul” este misterul inexprimabil și uriaș al ființei, care nu poate fi exprimat prin cuvânt. Existența ființează în cuvânt dar ființează și în tăcere. Este adevărat că ființarea în cuvânt e mai evidentă dar e și mai superficială, mai la suprafață. Ființarea în tăcere e misterioasă, mai insesizabilă dar mai profundă: *“Când suntem treji, suntem în lume / Când dormim, dormim în Dumnezeu”* (Lucian Blaga, *Zi și noapte*). Tăcerea ține de misterul ființei. Ființa trebuie să fie misterioasă, pentru că numai misterul poate exprima absolutul și inefabilul ei. Dacă ființa ar putea fi exprimată prin cuvânt, ea ar fi limitată și relativă, n-ar mai fi absolută. Ființa poate fi exprimată și prin cuvânt, dar numai parțial; tăcerea sugerează și oferă mult mai mult imensitatea, infinitul, suveranitatea și absolutul ființei.

Tăcerea este nu numai începutul, principiul ființei și misterul ei, ci și împlinirea și sensul ei. Poetul Hölderlin

exprimă astfel această realitate: “*Nu e oare inima mea sfântă și mult mai frumoasă / Acum când iubesc? De ce mă cinsteați voi mai mult / Atunci când eram mai semeț și mai crud / Mai plin de cuvânt și mai gol?*” (J. Ch. Fr. Hölderlin, *Menschenbeifall: Lauda omenească*). Greutatea ființei o dă tăcerea și nu cuvântul. Cuvântul poate fi haina sau învelișul ființei, chemarea ei la vedere, manifestarea și concretizarea ei: dar foarte subțire, foarte ușoară. Valoarea și greutatea ființei stau tocmai în misterul ei, în ceea ce depășește cuvântul și este inexprimabil. Dacă ar consta numai în ceea ce exprimă, poate și este cuvântul, ființa ar fi nu numai limitată ci chiar foarte săracă. De aceea, poetul poate spune: “*O, niciodată, niciodată, niciodată / nu mi-a fost dor de vreo idee / ci numai de un măr sau de un mers de fată / sau de o după-amiază*” (Nichita Stănescu, *Cântec de scos apa din urechi*).

Ni se pare că putem surprinde și înțelege specificul cu care se raportează la ființă cuvântul și tăcerea, dacă avem în vedere raportarea la ființă a omului ca persoană. În raport cu ființa, omul trebuie în primul rând să fie *întru* ființă și abia după aceea s-o vorbească; pentru că experiența ne arată că omul poate să vorbească *despre* ființă fără să fie *întru* ființă. Această sfâșiere și pustiire a omului este posibilă. De aceea, ființa este în chip primordial “*fînțare*” și abia apoi cuvântare; chiar dacă ființarea pare identică cu exprimarea, ea este în primul rând “*tăcută*” și abia apoi este vorbită.

Faptul că tăcerea este în mod ființial prioritară și suverană față de cuvânt, că îl precede, îl naște, îl condiționează, îi este mediu vital și-l concluzionează, reiese din evidența copleșitoare că “*nu ne putem*

Cuprins

Argument	5
Cuvânt înainte – Carte de îndemn la dialog, acad. Gh. Vlăduțescu.....	9
A. Raportul ființial dintre cuvânt și tăcere	11
B. Tăcerea: neființa, neantul, nimicul, vidul și golul metafizic	20
C. Tăcerea: absența, mutismul, tăcerea morții (mysterium mortis).....	40
D. Tăcerea: misterul, izvorul, condiția, echilibrul, odihna, armonia, creșterea, plinul, prea-plinul și supremul ființei.....	70